

Språkløyper: Nasjonal strategi for språk, lesing og skriving (2016-2019)

HVORFOR TRENGER VI EN NASJONAL STRATEGI FOR SPRÅK, LESING OG SKRIVING?

Gode språklige ferdigheter er avgjørende – for barns lek og læring i barnehagen, for elevers lesing, skriving og læring i skolealder, og for den enkeltes muligheter til å nå sine mål og utvikle sine potensial. Regjeringen ønsker at alle barn og unge skal få mulighet til å utvikle gode språk-, lese- og skriveferdigheter, slik at de lykkes i utdanning, arbeids- og samfunnsniv. Mye godt arbeid gjøres for å styrke norske barns og elevers språk-, lese- og skrivekompetanse. Internasjonale skoleundersøkelser som PIRLS og PISA¹ viser at norske skoleelever er blitt bedre lesere de siste årene. Men vi har fortsatt en del utfordringer:

- En betydelig prosent av befolkningen har slitt eller sliter med å lære seg å lese eller skrive²
- 16 prosent av norske 15-åringer ligger på et lesenivå som i følge PISA er "under kritisk grense". Disse elevene går trolig ut av grunnskolen med for dårlige lese- og skriveferdigheter til å mestre krav i utdanning, arbeid og samfunnsniv.
- På nasjonale prøver i lesing på 8. trinn ligger 42 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre og 55 prosent av elever som selv er innvandrere på laveste mestringsnivå. Blant andre elever er andelen 24 prosent. I alle gruppene skårer guttene lavere enn jentene.
- Frafallet i videregående skole er stabilt. I 2014 hadde 30 prosent av kullet som startet på videregående i 2009, ennå ikke fullført³.
- Barn og elever som strever med språk, lesing og skriving, fanges ofte for sent opp, selv om forskning viser at effekten av tidlig innsats er vesentlig større enn hjelpetiltak som settes inn senere i utdanningsløpet.⁴
- For mange barn begynner på skolen uten tilstrekkelig gode norskspråklige ferdigheter til å forstå innholdet i opplæringen godt nok. I 2014 fikk 8,3 prosent av elevene i første klasse av den grunn særskilt språkopplæring. Andelen er høy også i senere del av skoleløpet, der 4,9 prosent av elevene får særskilt språkopplæring.
- Forskning viser at høgt presterende elever i dag ikke får nok stimulans og støtte fra læreren.⁵

¹ http://lesesenteret.uis.no/getfile.php/Lesesenteret/pdf-filer/PIRLS2011_rapport_web.pdf;
<http://www.uv.uio.no/ils/forskning/prosjekt-sider/pisa/publikasjoner/publikasjoner/fortsatt-en-vei-a-ga.pdf>

² 12,3 prosent av norske 16-65-åringer hadde leseferdigheter på eller under nivå 1 i PIAAC (<https://ktl.jyu.fi/julkaisut/julkaisuluettelo/julkaisut/2014/d112.pdf>, side 26), og det er vanlig å anta at 3-6 prosent av befolkningen har dysleksi (Hulme, C. & Snowling, M. J. [2009]. *Developmental Disorders of Language Learning and Cognition*. Chichester: Wiley-Blackwell).

³ <https://www.ssb.no/vgogjen>

⁴ s. 137-138

⁵ <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00313830903043174>

MÅLET MED STRATEGIEN:

Regjeringen har ambisiøse mål med strategien:

- Arbeidet med å styrke barnehagens språkmiljø forsterkes
- Det skal være sammenheng mellom barnehagens og skolens språkarbeid
- Lærernes kompetanse innen språk, lesing og skriving skal styrkes
- Barn og elever som strever med språk, lesing og skriving, skal raskt identifiseres og følges opp med effektive tiltak
- Andelen elever med svake lese- og skriveferdigheter skal reduseres
- Andelen elever med svært gode lese- og skriveferdigheter skal økes
- Høyt presterende elever skal få de utfordringer og den støtte de behøver

STRATEGIENS MÅLGRUPPER:

Strategiens målgrupper er alle barn og elever, men med et særlig fokus på

- barn og elever med språkvansker
- elever med lese- og skrivevansker
- gutter
- minoritetsspråklige barn og elever
- høyt presterende elever

STRATEGIENS HOVEDGREP OG TILTAK:

Det unike ved strategien er at det for første gang satses systematisk og helhetlig på språk, lesing og skriving i både barnehage og skole, og at det utvikles praksisnære og kunnskapsbaserte digitale kompetansepakker som barnehager og skoler kan ta direkte i bruk i det lokale utviklingsarbeidet.

Strategien inneholder tre hovedtiltak:

- Introduksjonssamlinger for barnehager og skoler
- Gratis nettbaserte kompetanseutviklingspakker
- Støtte til lokalt utviklingsarbeid i kommunene

Introduksjonssamlinger for barnehager og skoler

Strategien startes årlig med introduksjonssamlinger i alle fylker. Her blir arbeidsformer og innhold presentert for eiere, barnehagemyndighet, styrere, leder og lærere. Samlingene koordineres og ledes av Lesesenteret.

Gratis nettbaserte kompetanseutviklingspakker

Innenfor strategiens temaområder utvikler Lesesenteret gratis nettbaserte kompetanseutviklingspakker, som barnehagene og skolene lett kan ta i bruk i sitt lokale arbeid. Innholdet i pakkene gir veiledning i barnehage- og skoleutviklingsarbeid, faglig fordypning innenfor ulike temaområder, verktøy for å reflektere over egen praksis og veiledning i nye arbeidsmetoder – alt innenfor et lærende fellesskap.

Forskning viser at skoler med godt fungerende profesjonsfellesskap ser ut til å ha bedre

forutsetninger for å skape en god opplæring for elevene enn skoler der lærerne arbeider mer individuelt.⁶ I denne strategien legger vi derfor vekt på faglig lagbygging i barnehage og skole, og kompetanseutviklingspakkene er laget for bruk i fellesskap – enten i hele kollegiet eller i faggrupper og team. Ressursene består av fagtekster, eksempelfilmer, videoforelesninger, refleksjonsspørsmål, eksempler på foreldreinvolvering og oppgaver som skal utføres i praksis og deles i kollegiet.

Støtte til lokalt utviklingsarbeid

Fra 2016 legges det opp til at kommuner skal kunne søke om midler til ressurslærere som kan lede utviklingsarbeid lokalt, og til å etablere lokale faglige nettverk innenfor områdene språk, lesing og skriving. Lesesenteret og Skrivesenteret skal drive kompetanseutvikling for ressurslærere, støtte disse i arbeidet deres samt drifte de lokale faglige nettverkene.

STRATEGIENS TEMAOMRÅDER

Kompetanseutviklingspakkene som Lesesenteret lager, fokuserer på sentrale temaområder som barnehager og skoler kan bruke i sitt lokale utviklings- og kompetansehevingsarbeid. Strategien har et særlig fokus på utvalgte målgrupper, med en solid forankring i *alle* barn og unges utvikling: Det som er godt språk-, lese- og skrivearbeid for alle elever, er også nyttig for de som strever, og god tilpasset opplæring i klasserommet vil kunne redusere behovet for spesialundervisning. Lærere i barnehage og skole må også vite noe om normalutvikling for å kunne arbeide med barn som har språk-, lese- eller skrivevansker, eller med høgt presterende elever. Et for ensidig fokus i kompetanseutviklingspakkene på barn og elever med vansker, kan også føre til overrapportering av de vanskene som omtales.

Barns språkutvikling, lese- og språkstimulerende aktiviteter

God språkutvikling er avgjørende for lek, læring og sosiale relasjoner i barnehagealder, men også for lesing, skriving og læring i skolealder. Et godt utviklet språk i tidlig alder letter lese- og skriveutviklingen i skolen.⁷ Barn som kommer til skolen med et godt språk, er bedre lesere gjennom hele skoleløpet enn de som starter skolen med et svakt utviklet språk. Sammenhengen blir sterkere i løpet av skoleårene.⁸ Studier viser også at kvaliteten på barnehagepersonalets samtalebidrag har betydning for barnas ordforråd i første klasse.⁹ Arbeid med språk, bøker, lesing og samtaler i barnehagen er derfor av stor verdi. Skandinavisk forskning viser at det er lite vokseninitiert arbeid med lese- og skriveaktiviteter i barnehagen,¹⁰ og at personalet i for liten grad tar hensyn til at barn har med seg ulike erfaringer hjemmefra.¹¹ Et styrket fokus på førskriftspråklige aktiviteter og

⁶ <http://link.springer.com/article/10.1007/s10833-006-0001-8>

⁷ Hagtvatn, B.E. et al. (2011). Ordforråd i førskolealder og senere leseferdigheter - En metaanalytisk tilnærming. *Spesialpedagogikk* (1), s. 34-49.

⁸ https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/ufd/rap/2005/0032/ddd/pdfv/267903-aukrust_sprakstimulering.pdf

⁹ <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0193397311000177>

¹⁰ Svensson, A. K. (2011). *Språkstimulerende miljøer i förskolan: en utvärdering av Att läsa och berätta – gör förskolan rolig och lärorik*. Borås: Högskolan i Borås.

¹¹ Fast, C. (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

språkaktiviteter generelt, er derfor nødvendig. Dette forutsetter bevisste voksne med god kunnskap om barns språkutvikling og språkbruk.

- Barnehagepersonalet skal få økt kunnskap, verktøy og trygghet i arbeidet sitt med barns språk i ulike kontekster, som for eksempel leseaktiviteter, språket i hverdagen og språkvansker.

Sammenheng mellom barnehagens og skolens språkarbeid

For å sikre best mulig kontinuitet og utvikling for barna, er det viktig at barnehage og skole har god informasjon om og innsikt i hverandres språkarbeid. Skal skolen lykkes i å tilpasse begynneropplæringen i lesing og skriving til det enkelte barns behov, er det avgjørende at lærere i skolen har grunnleggende kunnskap om barns språkutvikling, og at de gjør seg kjent med barnehagens arbeidsformer og hva de har jobbet med, for slik å forberede barnet på skolestart. Likeens er det viktig at personalet i barnehagen videreformidler informasjon om det enkelte barnets språklige utvikling og om eventuelle hjelpetiltak som er satt inn i barnehagen når foreldre har samtykket til dette. Barnehagepersonalet må også ha kunnskap om hva barnehagen kan gjøre for å sikre barn en så god lese- og skriveutvikling som mulig i skolen.

- Barnehagepersonalet og lærerne skal få innsikt i hverandres arbeid med språk, lesing og skriving, slik at de kan samarbeide for å utveksle informasjon om barnas språklige og læringsmessige utvikling. Skole- og barnehageeier bør også ha innsikt i dette feltet, slik at de kan legge til rette for et formalisert samarbeid.

Den første lese- og skriveopplæringen

Barn begynner på skolen med varierte kunnskaper, ferdigheter og erfaringer med skriftspråk, og opplæringen må derfor tilpasses den enkelte elevens behov. De fleste elevene vil lære seg å mestre skriftspråket uavhengig av hvilke metoder som brukes i opplæringen, mens metoder og innhold i begynneropplæringen kan være helt avgjørende for hvorvidt andre elever vil oppnå mestring. Disse elevene trenger gjerne en mer eksplisitt undervisning for å lære bokstaver og å komme godt i gang med lesing og skriving. Læreren må derfor ha nødvendig kunnskap for å støtte de som trenger det. Førsteklassingene befinner seg i den aldersgruppen som er mest motiverte for skole og læring. Dette har trolig den norske skolen utnyttet i for liten grad. Forventningene til elevenes lese- og skriveutvikling har vært for lave, og læringstrykket i begynneropplæringen har vært relativt lavt på mange skoler.¹² Her er et potensial for læring som bør utnyttes bedre.

- Lærerne som underviser i begynneropplæringen skal få økt kunnskap om hva som kjennetegner god praksis i den første lese- og skriveopplæringen, og reflektere over sitt arbeid. De skal ha tilstrekkelige kunnskaper til å gjøre kvalifiserte valg av opplæringsmetoder og være i stand til å velge ut gode læremidler til elevene.

¹² Lundetræ, K. & Walgermo, B. (2014). Leseopplæring – å komme på sporet. *Å lykkes med lesing. Tidlig innsats og tilpasset opplæring* (red. Lundetræ & Tønnessen). Oslo: Gyldendal akademisk. 148-171.

Lesing og skriving i alle fag

Utvikling av lese- og skrivekompetanse er en kontinuerlig prosess som pågår også etter den første lese- og skriveopplæringen. På mellomtrinnet, i ungdomstrinnet og i videregående opplæring skal elevene videreutvikle lese- og skriveferdighetene de har med seg fra barnetrinnet. De skal lese og skrive stadig mer komplekse fagtekster i ulike fag, de skal utvikle fagspesifikk tekstkompetanse, og kravene til ordforråd, bakgrunnskunnskap og sjangerkunnskap stiger. Dette gir seg utslag i at elever med lite utviklet ordforråd og tekstkompetanse får vansker med leseforståelsen, uavhengig av om de mestrer avkoding. Lese- og skriveopplæringen må ta konsekvensen av at kunnskap utvikles, kommuniseres og brukes på forskjellige måter i de enkelte fagene.

- Lærerne skal få økt kunnskap om hvordan de i større grad enn i dag kan integrere arbeidet med lesing og skriving i planlegging og undervisning i alle fag, fra første til og med trettende trinn.

Digitale teknologier i lese- og skriveopplæringen

Framtidas skole kommer til å være teknologirik, både når det gjelder måtene elevene lærer på og lærerne underviser på. Digitale teknologier implementeres i økende grad på alle trinn, fra barnehage til videregående opplæring, og i rammeplaner og styringsdokumenter er det sterkt fokus på økt bruk av IKT. Utviklingen går raskt og stiller nye krav til læreren.

- Lærerne skal få kunnskaper om digital teknologi og digitale verktøy i lese- og skrivearbeid, slik at de vil kunne bruke dette hensiktsmessig og målrettet i læringen.

STRATEGIENS MÅLGRUPPER

Mange barn og elever strever med språkrelaterte vansker, samt med lese- og skrivevansker. Strategien har som ambisiøst mål å styrke skole- og barnehagepersonalets kompetanse til raskt å identifisere disse barna og elevene, samt følge opp med effektive tiltak. Det er også et mål at høyt presterende elever skal få de utfordringer og den støtte de behøver.

Minoritetsspråklige barn og elever

Gruppen av minoritetsspråklige barn og elever er funnet å utgjøre en risikogruppe for å utvikle vansker med lesing, skriving og læring i skole.¹³ Dette til tross for at barna kanskje siden barnehagealder har mestret hverdagspråket godt og snakket norsk med morsmålslik uttale. Barnehage og skole må derfor ha fokus på minoritetsspråklige barns norskspråklige utvikling, gjennom hele barnehage- og skoleløpet. Barnehagen er en svært viktig arena for minoritetsbarns språklæring. Språklæring skjer når barnet får bruke språket – i meningsfulle situasjoner, gjennom engasjement i språklige aktiviteter, støttet av voksne som er gode språkmodeller og som vet hvordan de skal legge til rette for språkstimulerende aktiviteter. Minoritetsspråklige barn vil i skolen ofte være like gode

¹³ Melby-Lervåg, M. & Lervåg, A. (2013). Reading comprehension and its underlying components in second language learners: A Meta-analysis of Studies Comparing First and Second Language Learners. *Psychological Bulletin* vol 140 (20). 409-433.

ordavkodere på andrespråket som majoritetsspråklige,¹⁴ men likevel ha et mindre utviklet ordforråd på opplæringspråket enn sine majoritetsspråklige klassekamerater. Etter hvert som vanskegraden på de skolefaglige tekstene øker, vil et magert ordforråd medføre begrensninger for leseforståelsen. Elever som forstår det de lærer, beholder motivasjonen, og færre faller fra i videregående opplæring. Skolen må derfor arbeide systematisk med vokabular, og legge vekt på allsidige lese- og skriveaktiviteter.

- Barnehagepersonalet og lærerne skal øke sin kunnskap om hvordan barns andrespråk utvikles og stimuleres, fra barnets tidlige talespråklige ferdigheter til lese- og skriveutvikling i skolen.

Barn og elever med språkvansker

Barn og elever med språkvansker utgjør en risikogruppe for å utvikle lese- og skrivevansker.¹⁵ Tidlig innsats gjennom systematiske språkstimuleringstiltak er det viktigste pedagogiske virkemiddelet for disse barna. Barnehagen må legge til rette for både spontane og formelle språkaktiviteter, og må kunne oppdage barn som strever med språk, slik at disse tidlig får hjelp til å utvikle sine språklige ferdigheter. Systematisk observasjon av barns språk i barnehagen kan forhindre at språkvansker forblir uidentifiserte til langt opp i skolealder. Språkvansker medfører utfordringer med lesing, skriving og læring i skolen, og elevene står dermed i fare for å falle utenfor i skolen, eller bli tapere i dagens språksamfunn. Lite kunnskap om språkvansker blant lærerne gjør at vanskene ofte forblir "skjulte", og at elevene overses med tanke på tiltak.¹⁶

- Barnehagepersonalet og lærerne skal få økt kunnskap om observasjon og kartlegging av vansker, slik at barn med vansker tidlig kan identifiseres og følges opp med språktiltak innenfor det ordinære barnehagetilbudet. Ved behov henvises barn videre til PPT, og elever med språkvansker i skolen får hjelp og tilrettelagt opplæring.

Gutter

Gutters språkutvikling ser ut til å gå noe langsommere i tidlig alder enn jenters,¹⁷ og flere gutter enn jenter har språk-, lese- og skrivevansker.¹⁸ Selv om forskning kan nyansere bildet, ser vi kjønnsforskjeller også i skolealder, for eksempel i de store leseundersøkelsene PISA, PIRLS og Nasjonale prøver i lesing, hvor jentene gjennomgående har bedre leseferdigheter enn gutter.¹⁹ Forskjeller mellom gutter og jenters leseferdigheter kan også skyldes ulik interesse for språk- og leseaktiviteter, motivasjon og holdninger til lesing. Det må arbeides målrettet både i barnehage og skole for at kjønnsforskjellene i språk- og leseferdighet ikke skal øke etter hvert som elevene blir eldre.

- Barnehagepersonalet og lærerne skal få økt kunnskap om hva vi vet om forskjeller mellom gutters og jenters språklige og skriftspråklige utvikling, slik at

¹⁴ <https://www.idunn.no/npt/2011/05/art07>

¹⁵ <http://jslhr.pubs.asha.org/article.aspx?articleid=1782525>

¹⁶ Bele, I. (2008). To ungdommer med spesifikke språkvansker. *Språkvansker*. Oslo : Cappelen akademisk. 55-99.

¹⁷ <http://fla.sagepub.com/content/34/1/3.short>

¹⁸ Se feks <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dys.389/abstract>

¹⁹ Solheim, O.J. & Lundetræ, K. (under ferdigstilling, 2015). How can we explain varying gender differences in international reading achievement tests during childhood, adolescent and young adults? *Assessment in Education*.

de blir bedre i stand til å tilpasse det pedagogiske tilbudet til barn og elever med ulike behov.

Elever med lese- og skrivevansker

I Norge brukes det mye ressurser på spesialundervisning på de høye klassetrinnene, og mindre de første årene – en situasjon som innebærer at norske lærere i større grad arbeider med vanskene når elevene har strevd med dem i mange år, i stedet for å forebygge og gi tidlig hjelp. Forskere og utdanningsmyndigheter har derfor pekt på behovet for en endring fra sen til tidlig innsats i skolesystemet, slik at lese- og skrivevansker kan avhjelpest og forhindres.²⁰ Tidlig innsats reduserer også sannsynligheten for vedvarende vansker.²¹

- Lærerne skal få økt kunnskap om vansker med lesing og skriving, for å kunne identifisere elevene det gjelder. De skal dessuten få økt kompetanse om hvordan godt samarbeid om elever med vansker kan fungere, og om hvordan de ved å sette inn generelle tiltak kan tilpasse klasseundervisningen sin for elever med allerede etablerte vansker.

Høyt presterende elever

Prinsippet om tilpasset opplæring gjelder også elever med særlige evner og talenter på ulike områder, og disse elevene får i dag ikke alltid nok stimulans og støtte fra læreren.²² Høyt presterende lesere og skrivere finner vi på alle klassetrinn, og felles for disse kan være selvstendighet, presisjon og høy kvalitet i refleksjoner rundt teksters form og innhold. Dessuten har de gode språklige ferdigheter. Noen av de svært kompetente leserne har lært seg å lese og skrive selv, gjerne før skolestart, og de trekker med seg de gode språkferdighetene sine inn i tekstforståelsen når de leser. Det finnes også mange elever som til tross for gode ferdigheter, investerer svært lite i arbeidet på skolen. Disse kan lett begynne å kjede seg, hekte seg av læringsarbeidet og minimere innsatsen dersom de ikke møter reelle utfordringer i emner som interesserer dem.

- Gjennom kompetanseutviklingen skal lærerne øke sin kunnskap om høyt presterende elever og om hvordan undervisning kan tilpasses, slik at også disse elevene får utfordringer som gjør at de opprettholder motivasjon, engasjement og utnytter sitt potensial for læring.

²⁰ <http://sig1perspectives.pubs.asha.org/article.aspx?articleid=1767449>

²¹ Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L. S., & Barnes, M. A. (2007). *Learning Disabilities: From Identification to Intervention*. New York: Guilford Press.

²² <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00313830903043174>